

ABDULLA ORIPOV IJODIDA TARIXGA MUNOSABAT VA TARIXIY SHAXSLAR TASVIRI

Mohinur To'rayeva,
BuxDU tayanch doktoranti

Annotatsiya. Adabiyotimizning barcha davrlarida tarixiy mavzu yetakchilik qilib kelgan. Jumladan, XX asr o'zbek she'riyatida ham bunday she'rlar o'ziga xos badiiy tizimni tashkil etadi. Maqolada O'zbekiston Qahramoni, xalq shoiri Abdulla Oripovning "O'zbekiston" qasidasi, "Oybek haqida qo'shiq" she'rlari tahlili orqali tarixiy voqelikka lirik munosabat masalasi yoritilgan.

Kalit so'zlar: talmeh, tarixiy shaxs, tarixiy voqelik, Vatan, xalq obrazi, ramz, milliy g'urur tuyg'ulari.

Аннотация. Историческая тема была ведущей во все периоды нашей литературы. В частности. Подобные стихотворения образуют уникальную художественную систему в узбекской поэзии XX века. В статье рассматривается вопрос лирического отношения к исторической действительности через анализ стихотворений «Узбекистан» и «Песня об Ойбеке» Герой Узбекистана, народного поэта Абдуллы Орипова.

Abstract. Historical theme has been leading in all periods of our literature. For example, in the Uzbek poetry of the 20th century, such poems form a unique artistic system. The article covers the issue of lyrical attitude to historical reality through the analysis of the oda "Uzbekistan" and "Song about Ayvek" by Abdulla Oripov, hero of Uzbekistan, people's poet.

Yangi o'zbek she'riyatida tarixga munosabat va tarixiy shaxslar tasviri muhim o'rin tutadi. Bu orqali uzoq va yaqin o'tmish manzaralari badiiy chizgilarda ta'sirchan ifoda etilgan, tarixiy shaxslarning lirik timsollari yaratilgan. Cho'lpondan Abdulla Oripovgacha bo'lgan shoirlar ijodida bu o'ziga xos tamoyilga aylangan. Binobarin, ustoz-adabiyotshunos No'mon Rahimjonov A. Oripov she'riyatida: "Moziy xotiralari boqiy qadriyat sifatida bo'y ko'rsatadi"[1, 44]. Shoir ijodidagi shunday she'rlarni ikkiga bo'lib tasnif etish mumkin: 1. Tarixiy shaxslar nomlari talmeh bo'lib kelgan she'rlar. 2. Tarixiy voqealar aks etgan she'rlar. 3. Tarixiy shaxs nomi bilan atalgan she'rlar. Binobarin, shoirning "O'zbekiston" qasidasida yuqoridagi ikki jihat aks etgan: tariximizda munosib nom qoldirgan mashhur kishilar nomlari talmeh bo'lib kelgan va yurtimiz tarixi sahifalariga ishora qilingan. Shu asosda shonli tarixga ega xalq, Vatan obrazi yaratilgan:

Ko'klamningdan olib sururni,
Dovrug' soldi ustoz Olimjon,
G'afur G'ulom tuygan g'ururni
Qilmoq mumkin dunyoga doston [2,179].

Dastlabki ikki satrda Hamid Olimjonga ishora bor. Chunki u yurt kuychisisifatida ko'klamni kuylagan otashnafas shoir. G'afur G'ulom nominining talmehqilinishi ham bejiz emas. Chunki u chin ma'noda milliy ijodkor, o'zbekligidan hamisha g'ururlangan shoirdir. Shu jihatdan "G'afur G'ulom tuygan g'urur" –

o'zbekona tafakkurni surati va siyratida jam etgan millat timsoli. Satrlarda shunga ishora ifoda etilgan.

... Osmon ilmi tug'ilgan ilk bor,
Ko'ragoniy jadvallarida...
Do'stlar ko'kda yulduzlar emas,
U Ulug'bek ko'zidagi yosh... [2, 179]

Bunda ham tarixiy voqelikka, ham tarixiy shaxsga ishora bor. Chunki satrlarni o'qiganimizda ko'z oldimizga Ulug'bek yashagan davr gavdalanadi. "Qotil qo'li qilich soldi mast", der ekan shoir Ulug'bekning o'g'li Abdullatif tomonidan qatl etilganini nazarda tutadi. Ko'ragoniy Ulug'bekning taxallusi, u yulduzlar ilmiga asos solgan, osmondagi 1018 yulduz o'rnini aniqlagan. Ulug'bek nomida shu kashfiyotga ishora bor.

Amerika – sehrli diyor,
Uxlar edi Kolumb ham hali.
Dengiz ortin yoritdi ilk bor,
Beruniyning aql mash'ali...[2,179]

Yuqoridagi bandda ham ikkita tarixiy nom tilga olingan. Bu bejiz emas. Ma'lumki, dengiz ortida bir mamlakat borligini vatandoshimiz, ulug' alloma Beruniy ko'p asrlar avval aytgan. Biroq buni keyinchalik G'arb olimi Xristofor Kolumb ham aniqlagan. Shoir aytmoqchi, aslida bu katta kashfiyot Sharq mutafakkiri tomonidan aytilgan, lekin fanda Kolumb nomi bilan kirgan. Ko'rinadiki, talmeh tarixiy hayot manzarasini ham namoyon etgan.

Besh asrkim nazmiy saroyini,
Titratadi zanjirband bir sher,
Temur tig'i olmagan joyni,
Qalam bilan oldi Alisher [2,179]

Bu satrlar shoirning ko'hna tarix sahifalarini bir-bir varaqlaganini va undan hayotiy manzara, obrazlar yaratganligini ko'rsatadi. Darhaqiqat, "nazmiy saroydagi zanjirband sher" – Alisher Navoiydir. Yuqoridagi misralarda ikkita talmeh bor: birinchisi – she'riyat sultoni Alisher Navoiy, ikkinchisi – qilich va aql bilan jahongir nomiga munosib Amir Temurdir. Shoir aytmoqchi, Alisher Navoiy olamni qalami – she'ri bilan egalladi.

Bosh ustingdan o'tdi ko'p zamon,
O'tdi Islom, o'tdi Zardushti,
Har uchragan nokasu nodon,
Ona xalqim, yoqangdan tutdi.
Seni Chingiz g'azabga to'lib,
Yo'qotmoqchi bo'ldi dunyodan,

Jaloliddin samani bo'lib,
Sakrab o'tding Amudaryodan... [2,179]

Dastlabki ikki satrda tarix aks etgan: xalqimizning Zardushtiy va Islom diniga ro'baro' kelganligi, bu yo'ldagi kurashlar ko'z oldimizga keladi. Ma'lumki, mo'g'ul xoni Chingizxon va xalq qahramoni Jaloliddin Manguberdi o'rtasida yurt uchunjanglar kechgan. Eng so'nggi daqiqalarda Jaloliddin yov qo'liga tushmaslik uchun otibilan Amudaryodan sakrab o'tganligi haqida tarix sahifalari guvohlik beradi. Shoir shu voqealarni nazarda tutib, Chingiz va Jaloliddin nomlarini talmeh qilib keltirgan.

Tinch turarmi bu ko'hna olam,
Tinch turarmi dog'uli zamon?
Oromingni buzdi sening ham
Fashist degan vahshiy olomon.
Qonim oqdi Dansigda manim,
Sobir Rahim yiqilgan chog'da.
Lekin, yurtim, kezo'lmas g'anim.
O'zbekiston atalgan bog'da.
Sensan nomus va sha'nim manim.

Dastlabki bandeda tarixiy voqelik – Ikkinchi jahon urushiga ishoralar bor. “Fashist degan vahshiy olomon” aslida shu urushni boshlagan nemislarga tegishli. Keyingi bandeda tilga olingan Sobir Rahim nomi esa talmeh bo'lib, o'zbekning urush maydonlarida qahramonlik, jasorat namunalarini ko'rsatgan generalidir. Bu bilanshoir O'zbekiston ham 1941-yilda yoqilgan mash'um urush olovini o'chirishda hissa qo'shdi demoqchi. Qolaversa, Sobir Rahimga o'xshagan mardlar yurt tinchligining ramzi sifatida ko'rsatilmoqda.

Sen ketarsan balki yiroqqa,
Farg'onada balki balqarsan.
Balki chiqib oqargan toqqa,
Cho'pon bo'lib gulxan yoqarsan.
Balki ustoz Oybekdek to'lib
Yozajaksan yangi bir doston.
Balki Habib Abdulla bo'lib,
Sahrolarda ochajaksan kon.
Tuprog'i zar, ma'danim manim,
O'zbekiston, Vatanim manim.

Bu misralarda ikkita nom tilga olingan: birinchisi o'zbekning milliy shoiri Oybek, ikkinchisi esa mashhur olim, akademik Habib Abdulla. Shoir bu nomlarni tilga olishi bejiz emas: Oybek Vatanni jon qadar sevgan, Habib Abdulla esa

yurtimizning sahrolarini o'zlashtirishga katta hissa qo'shgan. Shu ma'noda ularni ham O'zbekistonning ramziga aylangan tarixiy siymolar deyish mumkin.

Umuman olganda, qasida uslubida bitilgan bu she'r millat kishisida shu yurtga mansublik tuyg'ularini, faxru iftixorni uyg'otadi. Shoir tarixiy voqelik chizgilari, tarixiy shaxslar tasvirini yaratish orqali, avvalo, yurt shonli, suronli kechmishi manzaralarini bersa, ikkinchidan, uning kamoli yo'lida xizmat qilgan insonlarini timsol, ramz darajasiga ko'taradi.

Shoir she'rlari orasida o'zbek adabiyotining yorqin namoyandalariga bag'ishlangan she'rlar ham o'ziga xos tizimni tashkil etadi. "Oybek haqida qo'shiq" she'ri shu jihatdan ahamiyatli.

Qalbi pok, mardona elning,
Sen aziz farzandisan.
Ganju mulkka bergisiz el,
Gavhari, dilbandisan.

Bu she'rda lirik obraz yaratilgan. Darhaqiqat, shoir deyarli barcha she'rlariasosida Vatan, millat, xalq timsoli bir-biriga uyg'unlashib ketgan. Shu jihatdan Oybekni shunday qalbi pok, mardona elning aziz farzandi, gavhari deydi.

Har kalimang ma'rifatning
Ufqida oydek to'lib,
El aro topding sharaf sen,
Ustoz Oybek bo'lib.
Shan hayoting odamiylik
Xayru soflikdan nishon,
Chaqnadi she'ringda nurli
E'tiqod birlan imon.

Yuqoridagi satrlarda Oybekning siyrati aks etgan. Shoir "kalimang" deganda u yaratgan asarlarni nazarda tutadi. Odamiylik, xayru soflik, e'tiqod va imon kabilar esa Oybekning insoniylik fazilatlarini sifatida tilga olinadi.

Goh Navoiy suhbatingda,
Goh Torobiy, Yo'lchi goh,
Sen sevikli davrim o'g'li
Begumon, beishtiboh.
Xizimatingdan, hikimatingdan
Elu yurt mangu rizo,
O'chmagay, noming asrlar
So'ngidan bergay sado.

Bunda Oybek ijodiy olamiga talmeh orqali kirib borilgan: ya'ni Navoiy uning "Navoiy", Yo'lchi "Qutlug' qon" romanlari, Torobiy "Mahmud Torobiy" she'riy

dramasiga ishoradir. A.Oripov ustoz-ijodkor nomini faxr ila she'rga solar ekan, u asarlari bilan hamisha "nomi asrlar so'ngida bergay sado", deydi. Bu bilan shoir nomining mangulikka daxldorligini ifoda etadi.

Shunday qilib, Abdulla Oripovning "O'zbekiston" qasidasi, "Oybek haqida qo'shiq" she'rlarida tarixiy voqelik badiiy chizgilarda namoyon bo'lgan. Shoir talmeh qilgan, lirik obrazini yaratgan tarixiy shaxslar o'tmish sahifalarini nurlantirib, bugungi hayotimizni yoritib turibdi. Bu she'rlar o'tmishdan nafaqat o'rganishga, balki undan hayotiy saboqlar chiqarishga chorlaydi, milliy g'urur tuyg'usini tarbiyalaydi.

Adabiyotlar:

1. Рахимжонов Н. Мустақиллик даври ўзбек шеърияси. –Т.: Фан, 2007. – 260 б.
2. Орипов А. Танланган асарлар. 4 жилдлик. 1-жилд. Шеърлар ва дostonлар. Т.: Ғ.Ғулom номидaги адабиёт ва санъат нашриёти, 2000. – 432 б.